

אתר דעת - מכללת הרצוג

ד"ר מרדכי ברויאר

ה"ישיבה" של ימי הביניים

במסגרת של הרצאה קצרה חובה לנהוג במידת הצימצום. אנסה לצמצם את עצמי בתוך תחום הנושא, באותם העניינים אשר הם בעלי משמעות ערכית, כיוון שאנחנו דנים על ערכי חינוך. שנית, אשתדל לנגוע בדרך כלל רק באותם דברים אשר אין בהם שוני רב בין ישיבות שונות בתחומים גאוגרפיים וזמניים שונים בימי הביניים. שלישית, אביא מקורות מימי הביניים עצמם, אם כי אני חייב להקדים ולומר שאין כמעט ערכים או מושגים מתחום הנושא שאין לו סמוכין בחז"ל מלפני תקופת ימי הביניים. ולאחרונה, לא אכנס לתחום מעניין מאד מבחינה היסטורית: לא אשווה בין הישיבה שלנו ובין מוסדות מקבילים לא-יהודיים בימי הביניים, אם כי ברור שיש הקבלות מעניינות מאד, ואולי גם השפעות גומלין. אבל דבר זה בוודאי יחרוג ממסגרת של הרצאה קצרה.

בכל זאת אעיר הערה אחת שהיא בעלת משמעות ערכית לגבי הישיבה היהודית בימי הביניים. בפריבילגיות של גויים שנתנו ליהודים בימי הביניים יש לישיבה שלנו כמה כינויים, ואחד מהם בלטינית "אוניברסיטס יודאורום", האוניברסיטה של היהודים; כך הכירו הגויים את

קמא

אתר דעת - מכללת הרצוג

הישיבה שלנו. ואעמוד כאן על הבדל אחד מבין רבים מאד, בין האוניברסיטה של הגויים ו"אוניברסיטת יודיאורום", והיא מתחום שלא אגע בו יותר: ההווי והחיים של הבחורים. על התלמידים בישיבות יש במקורות שלנו פה ושם משהו על הווי הנעורים, שלא תמיד היה כה אידיאלי כפי שאולי אנחנו מתארים לעצמנו. בחורים מתווכחים על רבותיהם, בחורים שותים ומשחקים לפעמים. אבל אם נשווה את המקורות שלנו עם התיאורים של האוניברסיטה ושל הסטודנטים בה, ואף אם אנחנו נוסיף משהו, ואפילו יותר ממה שהו, בשל אובדנם של מקורות רבים אצלנו, הרי אין אלא לומר שתופעות אלה חריגות היו. הווי החיים של תלמיד הישיבה, אם לא היה תמיד אידיאלי, הרי לא היה רחוק ביותר מן האידיאל. אין אנחנו מוצאים אף זכר בישיבות שלנו לאותן תקנות התנהגות, אשר לא היתה אוניברסיטה בימי הביניים שלא היו מצויות בה עד לעת החדשה. לא מצאו ראשי הישיבות צורך לכתוב שולחן-ערוך מיוחד, כמובן פרט לאותם דינים מהגמרא כגון הלכות תלמוד תורה, הלכות כיבוד הרב וכו', אבל תקנות מיוחדות על התנהגות המוסרית של בחור ישיבה בשל היותו בחור ישיבה, דבר כזה אין אנחנו מוצאים. ועוד דבר אחד אציין: לא היתה אוניברסיטה בימי הביניים ועד לעת החדשה שלא היו בה טכסים מיוחדים לתלמיד החדש הצעיר לפני התקבלותו אל ציבור הסטודנטים. טכסים אלה היו לעיתים ברבריים ביותר, ויש לנו תיאורים מפורטים מסמרי שערות התלמיד הצעיר שבא לישיבה היהודית. יכול היה להגיע מיום כניסתו לשווייזיות עם הוותיקים. אנחנו רואים בישיבות בבל ואחריהן בישיבות אחרות, הבדלי דרגה והבדלי מעמד בין התלמידים ותיקים וצעירים, אבל באופן עקרוני היה התלמיד הצעיר מיומו הראשון תלמיד שווה

קמב

אתר דעת - מכללת הרצוג

זכויות בישיבה, ולא הוטלו עליו חובות מיוחדות ומשפילות בשל היותו צעיר. המגמה היתה להביא אותו עד כמה שאפשר מהר למעמד קבוע בישיבה.

הלימוד כעבודת קודש

אם כי הספרות הסכולאסטית היא בעיקר פרי עבודתם של נזירים ואנשי דת נוצריים, איננו מוצאים בשום מקום, שהתלמיד באוניברסיטה או אפילו המלמד באוניברסיטה ראה בעבודתו האקדמית משהו שיש בו משום עבודת הקודש. לעומת זאת, עבודת הלימוד בישיבות — עבודת הקודש היתה. עוד הגמרא עורכת השוואה בין שני התחומים, התפילה והלימוד, מבחינת חשיבותם היחסית, ובדרך כלל הדעה היא שלימוד קודם לתפילה. בית המדרש קודם לבית הכנסת, זכותו גדולה יותר, יציבה יותר, עצמאית יותר. אנחנו מוצאים באותיות דר' עקיבה: תלמיד חכם שהוא עוסק בתורה חייב להיות ביראה ופחד. לפיכך ניתנה התורה ביראה ורתת, להתעסק בה ביראה ובזיעה, שנאמר "אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשהו". אנחנו מוצאים גדולים שלא הסתפקו באותה ברכה מברכות השחר שאומרים על לימוד תורה ושבה יוצאים לכל היום, אלא כך נאמר על ר' אליעזר ממץ בתשב"ץ (ס' קצג): "שהיה נוהג לברך על כל פעם ופעם שהתחיל ללמוד כיון דהווי היסח הדעת דומיא סח בין תפילה לתפילה". כמו שהיסח הדעת בשעות הנחת תפילין גורר תוצאות מסויימות בהלכה, כך גם היסח הדעת בלימוד מחייב אותו לברך כל פעם מחדש. לימוד קודם לתפילה: "יותר טוב ליתן צדקה ללמוד נערים מליתן צדקה לבית הכנסת" (שם, ס' תקלג). הלימוד חייב להיות בטהרה, בטהרת הגוף ממש. בתקופה הרבה יותר מאוחרת, בסוף ימי הביניים שלנו, בספר "הנהגות אדם" המיוחס

אתר דעת - מכללת הרצוג

לר' דוד אופנהיים, אנחנו קוראים: "קודם הלימוד יתוודה ויעשה תשובה, ואם לומד הלכה ויתקשה לו קושינות יעשה תשובה או מצוה או צדקה בשעת הלימוד יעמוד כלי מים שאם יגע במקום מכוסה בגופו יטול ידיו". אם כן, הלימוד הוא עבודה שיש בה מסתורין ושיש בה כוונות וגם השפעות טמירות לעבודה שהיא כל עיקרה עבודת ה'. כשאנחנו קוראים בספרות השאלות ותשובות. אנו נתקלים בתופעה שלא פעם מתחיל המשיב את תשובתו במלים: "כך הראונו מן השמים". הזכות לתשובה הנכונה להארה מתאימה, מיוחדת לקשר מיוחד, להשראה מיוחדת, מן השמים בצוואת ר' יונה לנדסופר אנחנו קוראים: "כי מבלעדי השגת רוח הקודש אי אפשר שיעשה אדם ספר בדומה לזה", וכוונתו לחידושי המהרש"א. אחרי שפסקה נבואה מישראל, אנחנו מוצאים שלומדי תורה, בישיבה שלנו בימי הביניים, מרגישים את הקירבה לרוח הקודש, ופועלים תוך תודעת הקירבה אל מקור הלימוד הזה, אל מקור המצווה והדת. ומכאן לספר. מקדושת הלימוד הזה נהנה גם הספר עצמו, ולא רק ספרי הקודש, תנ"ך, משנה ותלמוד. היתם לספרים היה כאל דברים שבקדושה. הנה מספר תלמידו של ר' ישראל איסרלין בעל "תרומת הדשן", ב"לקט יושר": "וזכורני כשהבחורים של הישיבה זורקים התוספות איש לחבירו, לפעמים היה מקפיד ואמר אין זורקין כתבי קודש", וכאן מדובר על תוספות שאינן מודפסות עם הגמרא, אלא שהן גליונות שרק התוספות כתובות בהם. ואלה הם "כתבי קודש": "וזכורני שהיה מניח הגמרא לבד, והפירוש (כלומר רש"י לבד) והתוספות לבד, והפוסקים לבד, שמא תיפגע קדושת כל אחד לפי דרגתו, אם מערבבים את הספרים ושמים האחד על השני. בליקוטי מהר"ל אנחנו קוראים דברים מרחיקי לכת: "כשראה מהר"ל ספר מחופץ עליונו

קמד

אתר דעת - מכללת הרצוג

למטה הפכו ונשקו. (בספר חסידים אנחנו כבר מוצאים את המנהג לנשק ספר שנפל). אמר, קבלה מהחסידים הראשונים. אם חס ושלום יפלו כמה ספרים על הקרקע והגביהם אחד אחד, אל ינשק כל אחד בהגבהתו, אך יגביה את כולם ואחר כך ינשקם, משום דהווי ביזוי לזה שבקרקע מלהגביה עד שינשק חברו. אם אתה קודם מנשק ספר אחד, ובינתיים הספר השני מונח על הקרקע, יש בזה משום פגיעת כבוד.

תכלית הלימוד

הלימוד הזה, שכולו מכוון לקדושה ונעשה תוך שאיפה לעבודת קודש, למה היה מכוון, מה היתה תכליתו? אנחנו מוצאים בישיבה של ימי הביניים, ואולי בכל הזמנים, שתי תכליות שעיתים הן נפרדות ועיתים הן משמשות בעירוביה. הלימוד עצמו הוא עיסוק בעל ערך גם כשאינו מכוון לשום מטרה אישית או ציבורית. אבל יש לימוד לשם תכלית, תכלית שהיא בתוך תחום הלימוד, והיא הפסיקה, השאיפה להגיע מן הלימוד אל פסק ההלכה. אנחנו קוראים בתיאורו של ר' נתן הבבלי שהלימוד היה "עד שמעמידים דבר על בוריו והלכה לאמיתה". שתי הפנים האלה של הלימוד אפשר שהן מקבילות ומותנות על ידי שתי הפנים שהיו לישיבה בכלל. הישיבה בימי הביניים איננה רק מקום לימוד ומוסד חינוכי. הישיבה היא גם המקום שבו נופלות הכרעות משפטיות, מקום שפונים אליו בשאלה ושחייב להשיב. כך היה אופיו של המוסד בגלגוליו הראשונים בזמן התלמוד, וכך הוא נשאר גם בימי הביניים. בירחי כלה בבבל הדבר בולט בצורה ברורה. התכלית של חלק מן הלימודים היתה להשיב בסופו של דבר על השאלות שהגיעו. ור' נתן הבבלי מתאר כיצד הסופר היה מקבל את הכתבת ראש הישיבה וכיצד האיגרות היו יוצאות לגולה. מאידך גיסא נקבעה

קמה

אתר דעת - מכללת הרצוג

מראש מסכתא כלה, שלא היתה קשורה בשאלות שהגיעו. אבל בסופו של דבר היתה תכלית הלימוד לשמש לבבל ולגולה מקור של פסיקה, סנהדרין שמשם יוצאת הוראה לישראל. גם על תקנותיו של רבינו תם נאמר: "תקנות ר' תם וסיעתו בצירוף תלמידו ר' משה כהן", "בצרפת בכנופיה של שוק טרוויש". כלומר, הלימוד כאן מתואר בחלקו המכריע והחשוב כלימוד של רבנים ותלמידיהם שבצוותא זו מהווים גוף שממנו יוצאת הוראה ושממנו יוצאות תקנות. הניסוח הזה מזכיר ניסוחים דומים מאד מימי הירידים של ועד ארבע־ארצות בפולין, כששוב אנחנו שומעים על ראשי ישיבות עם תלמידיהם המוציאים תקנות, ותמיד אנחנו מוצאים את התלמידים יחד עם הרבנים.

מעשה הפסיקה לא נעשה על ידי הרב וראשי הישיבות בחדרם, אלא הוא נעשה בריש גלי, בצוותא הציבורית הפומבית של רבנים ותלמידיהם. ה"אור זרוע" (חלק ב' ס' רעה) מתאר כך את עיסוקו של רבנו גרשום מאור הגולה: "ושאלו לקדושים אשר בארץ ר' גרשום בר' יהודה מאור הגולה... ושאר בני הישיבה הקדושה והורו כולם...". בני הישיבה אינם תלמידים ותו לא, אלא הם שותפים לעיצוב פסק ההלכה, היוצא משיבת הרב. בספר חסידים (סי' תתק"ג) אנו קוראים: "אם אדם נעשה דין יהא מתפלל קודם שיטה לבו ולב חבריו להטות להיות לאגודה אחת לשפוט אמת ולהאיר עיניהם לדין שלא יטעו, שאין לדין אלא מה שענינו רואות. ולא יאמר הדיין אשנה זה פרקי אלא כיון שהתחיל לישב ישאל לרבנים ולחבריהם ואפילו לתלמידים". תלמידי הישיבה פעילים ושותפים במעשה ההוראה ולא רק בלימוד. ידוע המעשה של המהרי"ל במגנצא, כשפעם בשבת נתגלה שהערוב של ערובי חצרות מקולקל. לא ידעו מה לעשות. פנו לרב, הרב כינס

קמו

אתר דעת - מכללת הרצוג

את בני-הישיבה, הרבנים והתלמידים, וביחד מתיעצים בשקלא וטריא של הלכה, ובספור של הלימוד הזה יוצאת ההוראה לעניין האקטואלי. בכמה ישיבות בימי הביניים אנחנו נתקלים בכינוי "בני הישיבה" וגם "דייני ישיבה". תקנות קהילת פראנקפורט בימי הביניים יצאו בשם דייני הישיבה. על המציבות אנחנו קוראים שפלוגי הרב היה מפרנס העיר והוא מבני הישיבה. הישיבה היא המוסד המחוקק של הקהילה וכמובן גם מוסד לימודי.

בין הישיבה לקהילה היה קשר הדוק. הישיבה הייתה אחת מכאן לשאלת יחסיה של הישיבה אל הקהילה. ממה שאמרנו עד כה, כבר מתחוויר במקצת שלישבה היתה זיקה אחת אל הקהילה: היא היתה המוסד העליון מבחינת החיים הדתיים ומבחינת החקיקה המקומית של הקהילה. הקהילה היתה תלויה בישיבה באורח חייה ובשאלותיה בהלכה, והרי כל חיי ימי הביניים שלנו הם חיים המשתקפים פים בהלכה. האם תלות זו היתה הדדית? האם הישיבה היתה תלויה במידת מה בקהילה? האם לקהילה היתה מרות מסוימת על הישיבה?

כאן אנחנו יכולים לעקוב אחרי תהליכים מסוימים. גויטיין מעיר על זה בספרו על סדרי החינוך, כי בבבל הישיבה היתה מוסד, מוסד ציבורי. אין אנחנו מדברים על ישיבתו של ר' האי גאון וישיבתו של ר' שרירא גאון; אנחנו מדברים על ישיבתה של סורא, על ישיבת פומבדיתא. אנחנו מדברים על הישיבה כמוסד ציבורי של הקהל. בתפוצות הדבר היה שונה, והישיבה עברה מבעלות ציבורית למוסד פרטי-למחצה של ראש הישיבה. בימי הביניים אין אנחנו שומעים בדרך כלל על ישיבת עיר זו או עיר אחרת, אנחנו שומעים על ישיבתו של רבינו תם, אם כי

אתר דעת - מכללת הרצוג

דווקא לישיבת רבנו תם היתה מרות ציבורית גדולה מאד. אבל לא היתה מרות ציבורית עליה. בסוף ימי הביניים אנחנו שומעים שוב על ישיבות בעלות אופי מוסדי ברור, עד שבתקנות ארבע-ארצות, ועוד יותר בתקנות מוראביה, ליטא וקהילות באשכנז, אנחנו מוצאים תקנות מפורטות על אודות חובותיו של ראש הישיבה וחובותיהם וזכויותיהם של התלמידים, עד לקביעת המסכתא, הנלמדת באותה מדינה, לא על ידי ישיבה זו או אחרת אלא על ידי ראש המדינה, שהיה כרגיל גם ראש הישיבה. כאן אנחנו רואים סופו של תהליך מיסוד, שבעקבותיו נכנסת הישיבה מבעלות פרטית-למחצה של ראש הישיבה אל בעלות ציבורית מוגדרת. אותו תהליך אנחנו מוצאים גם באיטליה, ועל כך העמיד זונה בכמה ממאמריו. בראשיתו, כשבאו תלמידים ורבנים אשכנזים לאיטליה ופתחו ישיבות באיטליה, היה זה עניין פחות או יותר פרטי של ראש הישיבה. אולם כעבור מאה שנים, בסוף המאה ה-16, אנחנו רואים את הישיבות הממוסדות, כשראש הישיבה הוא בעל זכויות הרבה יותר ציבוריות ורשמיות בקהל.

שיטת הפלפול

מן הראוי שאקדיש כמה מלים לעניין שלא נחקר רבות, אם כי הוא נושא שאינו יורד מסדר יומה של הישיבה, וזו היא שיטת הפלפול. אין זה נכון לומר כי שיטת לימוד זו היתה המצאה של רביזא או אחר, או של ישיבה זו או אחרת, במקום מסוים ובתקופה מסוימת. הפלפול נמצא בגמרא, והוא מושג-על, הכולל בתוכו שיטות לימוד רבות מאד. כל אלה שכתבו על הפלפול, בין המחייבים ובין השוללים, מבחינים תמיד בין "פלפול של אמת" ו"פלפול של שקר". את ה"פלפול של שקר" שללו רבים, אך מעטים

אתר דעת - מכללת הרצוג

הסכימו-ביניהם ביחס למהותו- "האור זרוע" (חלק ב' ס' לג) אמר בקשר לפסק הלכה מסויים של רבינו תם, שהוא אינו סומך על הוראה זו מפני שנתכוון "לפלפול בעלמא" : "והדבר ידוע גודל לבו של רבינו תם שהיה בידו להתיר השרץ ושמא לא דיבר בדבר זה אלא לפלפול בעלמא". אם כי אין הוא שולל מפלפול ר"ת את מידת האמת, הרי אין בו כוח הכרעה הלכה למעשה. אולם במשך הדורות הלך הפלפול והתרחק מן האמת, עד שמהר"ל זרבים מבני דורו הירבו לכתוב על כך בהתרגשות רבה. והנה, באותה מאה ט"ו, שבה מפליגה שיטת הפלפול למרחקים ולפיתולים שלא היו ידועים עד אז, עולה עיסוק אחר בישיבות, אשר לעומת התוספות והחידושים של הראשונים נראה כעיסוק בקטנות : בירור המנהגים, לימודם ורישומם, חוקרים רבים ראו בספרות המנהגים של המאה הט"ו אות לירידה רוחנית גדולה ולהצטמקות העיסוק הלימודי בישיבות. אני סבור שיש לנסות לראות את העיסוק במנהגים בהקשר אחד עם השיטה הגוברת של הפלפול. יש לראות את שתי התופעות על רקע אחד שהייתי קורא לו "ההומאניזם היהודי של המאה הט"ו". המנהגים הם עניינים שבחיי אדם הפלפול רחוק-מאד מחיי האדם בביתו ובבית הכנסת, הוא מרקיע שחקים לעניינים רחוקים ביותר מחיי אדם. הצד השווה שביניהם הוא דווקא הצד האנושי. אם מנהגים עוסקים בחיי האדם ממש, ואנחנו רואים בהם את ההתעניינות הגוברת באדם היהודי בביתו ובבית הכנסת, הרי הפלפול הגובר הוא, אפשר לומר, כתב השיחרור לאדם הלומד להרקיע שחקים ולהרחיק נדוד כפי כוח שכלו המתפלפל. כאן ושם, במנהגים ובפלפול, עומד במרכז האדם. בצד האדם ובחיי הפשוטים, בצד האדם עם שכלו המרקיע. אם אנחנו מקבלים את ההנחה שהעולם הוא

קמט

אתר דעת - מכללת הרצוג

אחד, וגם הקהל היהודי השתתף בצורה זו או אחרת בתמורות הרוחניות שבעולם, הרי יתכן שאנחנו רשאים לראות בשני הגילויים האלה אותה חוליה החסירה לכאורה בתולדות ישראל: ההומאניזם היהודי בתקופת התחייה וההומאניזם בעולם. הפלפול הופך בישיבות אשכנז במאות הי"ז והי"ח לעיסוק שזוכה לכבוד גדול, למרות כל ההתנגדות ולמרות כל הגידופים שגדולים הטילו בו. פרופ' בן-ששון העמיד על הקשר בין הפלפול וצרכי הפסיקה הגדלים והולכים. צרכים אלה נבעו מעיסוקים כלכליים מגוונים יותר ומשאלות הלכה קשות יותר, עקב ההגבלות הגוברות. הפלפול סלל את הדרך להלכה פסוקה גם באותן סוגיות שבהן התקשתה הפסיקה ההלכתית באופן מיוחד. ויפה מבחין אחד מגדולי איטליה בין פלפול סתם לפלפול "התכליתי", כלומר הפלפול שיש לו תכלית ממשית, והיא הפסיקה עצמה. צורכי האדם היהודי, החי את חינו הפרטיים והציבוריים לאור ההלכה, הפכו את הפלפול מעיסוק אקדמאי-בלעדי למכשיר הלכי חיוני.

שיטת הפלפול מתקשרת לתופעה נוספת בתולדות הרוח שלנו. הנה פיסקה אחת מספרו של דיין קהילת פראנקפורט בעל ספר "יוסף אומץ" — ואנחנו עומדים בראשית המאה הי"ז, ורוחות הקבלה מצפת מנשבות באירופה היהודית: "בספר הכוונות כתב, שהארי"ז ל כשהיה קורא ההלכה בין החברים היה מקשה בכוח עד שהיה נלאה מאד ומזיע זיעה גדולה. וכתב שם הטעם על דרך הקבלה, כי עסק ההלכה הוא לשבור הקליפות, לכן ראוי להמית ולשבור כוחם ולהתישן, והנה מזה סמך גדול לפלפול שלנו בזעקה גדולה ומרה שרוב דעלמא מתלוצצין עליהם. וכמעט אני בעצמי קראתי תיגר עליהם קודם שמצאתי סמך הנ"ל, וגם כי המפלפלים בעצמם אינם יודעים

אתר דעת - מכללת הרצוג

דבר זה מסתמא, כי ספר כוונות הנ"ל חדש הוא אצלנו בחוץ לארץ, כי נכתב לי מארץ ישראל שהחרימו שלא לשלוח ספר ההוא חוצה לארץ הקדושה, רק שבגניבה הובא פה בדפוס בקרב שנים מועטות. מכל מקום אפשר לומר על דבר זה, וכיוצא בו סוד, ה' ליראיו ליתן בלבם לכוון אל האמת. הם אינם יודעים שבתנועות ובקולי הקולות שלהם הם שוברים את הקליפות, אבל זה מה שהם עושים. אגב אורחא, ולכן יש להצדיק את הפלפל במקום אחר בסוף המאה ה'ז אנחנו קוראים: "הביטו וראו מה שהעיד מוריננו הרב ה' חיים ויטל על פה קדוש מורנו וורבנו האר"י ז"ל שהיה אומר, בכל הלכה ר' אופנים בדרך נגלה ושביעית קודש, אבל לא כל מוחא סביל דא. ולכן כל הדוברים סרה על החילוקים האמתיים שתיקתם יפה". בעולמה של המאה ה'ז יש קשר בין העיסוק בקבלה, הכמיהה לעולם הנסתר, ובין הפלפול.

הלימוד כגורם מטא-היסטורי

וכיון שהגענו לכאן נזכיר את תודעתם של אבותינו בימי הביניים שהיוותם בישיבה, עיסוקם בישיבה ודבר קיומה של הישיבה, דבר זה יש לו כוח היסטורי. ר' יוסף יעבץ, כשמנה את סיבות גירוש ספרד, הזכיר בין הסיבות העיקריות את עזיבת הלימוד וסגירת הישיבות. ר' יוסף כהן ב"עמק הבכא" כשהוא מספר על שריפת התלמוד באיטליה באמצע המאה ה"טז ומזכיר ששיבת קרימונה לא נסגרה מיד ושם האיסור נשתהה, הוא אומר: כן בקרימונה היתה ישיבה גדולה, וזה מה שהציל אותה. לא רק הלימוד מיוחס לו כוח היסטורי, אלא גם דרכי לימוד מסוימות. בהקדמתו ל"זרע ברך" אומר ר' ברכיה ברך, שהפליג פול המופרז, הוא אשר גרם את גזירות ת"ח-ט"ו. והאפודי

קניא

אתר דעת - מכללת הרצוג

בסוף המאה הי"ד אומר כי דווקא הזנחת למוד המקרא הוא אשר גרם את גזירות שנת קנ"א, ולעומתו אומר תלמיד המהרש"ל במאה הט"ז שהזנחת התלמוד דווקא היא אשר מאריכה את גלותנו. הווה אומר כי הלומד בישיבת ימי הביניים שלנו היתה לו תודעה מובהקת שלימודו הוא אשר מעמיד את עם ישראל, הוא אשר מבטיח את קיומו ומאריך את קיומו ונותן לו את כוח העמידה מול הכוחות העויינים. ואסיים בדבר שהוא מוקדם יותר מכל מה שהבאתי כאן היום, דברי מדרש תנחומא בפרשת נח, שאפשר למצוא בו את רוב הערכים והמושגים הגלומים בעולם הישיבות, כתוספת אותו דבר אחרון שרמזתי עליו עכשיו: "יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שבחר בישראל משבעים אומות... ונתן לנו את התורה בכתב ברמז צפונות וסתומות ופרשום בתורה שבעל פה וגילה אותה לישראל. ולא עוד אלא שתורה שבכתב כללות ותורה שבעל פה פרטות ותורה שבעל פה הרבה ותורה שבכתב מעט... ואף הקב"ה כרת ברית עם ישראל שלא תשתכח תורה שבעל פה מפיהם ומפי זרעם... ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו חוגין בתורה יומם ולילה ומתקבצין שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאים ונותנים במל"ח חמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בורין והלכה לאמיתה ומביאין ראיה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בדברי תורה... ואותן ב' ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל ולא שלט בהן לא יוון ולא אדום, והוציאן הקב"ה י"ב שנה קודם חורבן ירושלים בתורתן ובתלמודן. וכי מה גבורה יש בבני אדם ההולכים בגולה? אלא אלו גיבורי תורה, שכך נאמר בה על כן יאמר בספר מלחמות ה'... אין דרך אחרת להבין את מרכזיותן של ישיבות ימי הביניים שלנו, ובכלל את תולדות ימי הביניים

קנב

אתר דעת - מכללת הרצוג

שלנו, אלא אם נבין את הסוד של מושג זה, "גיבורי תורה";
אם נבין שאותן ישיבות עם ראשיהן ותלמידיהן גיבורים היו,
וידעו על מעשה הגבורה שלהם, וידעו שעל מעשה גבורה
זה מתקיים עולמם ומתקיים עולם כולו.